

**Socio-economics:
an Alternative to
Neoclassical
Economic Theory**

SOCIO-ECONOMIA: O ALTERNATIVĂ LA TEORIA ECONOMICĂ NEOCLASICĂ

DRAGOȘ ALIGICĂ

Insatisfacția resimțită de comunitatea economiștilor față de posibilitățile descriptiv-explicative și normativ-predictive ale paradigmei neoclasică s-a reflectat în ultimul deceniu în constituirea mai multor puncte de vedere și orientări teoretice ce o pun în discuție și încearcă să formuleze alternative la aceasta. O caracteristică comună a acestora este faptul că au un caracter polemic accentuat și că foarte multe dintre ele sunt mai degrabă cristalizate ca urmare a unor reacții de respingere a unor postulate sau presupuziții ale teoriei neoclasică decât de susținerea unei viziuni sistematice și coerente asupra realității economice.

Folosind drept criteriu gradul de distanțare de paradigma neoclasică aceste alternative sunt clasificabile în:

- a. teorii ce încearcă să păstreze elemente neoclasică sau care se dezvoltă în jurul unor teme neoclasică (economia politică a reglementării, teoria anticipărilor raționale);
- b. teorii ce caută să încorporeze viziunea neoclasică într-un context teoretic mai larg (economia constituțională, neo-instituționalismul);
- c. teorii ce se delimitează în mod net de paradigma neoclasică respingând sau reformulându-i postulatele fundamentale. Socio-economia face parte din această categorie, iar în cele ce urmează se va încerca o prezentare sumară a acesteia.

Dat fiind faptul că socio-economia se conturează ca o reacție de respingere a postulatelor neoclasică (fiind înainte de toate un demers negativ) în prezentarea ce va urma se va păstra aceeași linie: scurtă expunere a poziției neoclasică și apoi prezentarea punctului de vedere al socio-economiei. De altfel, acesta este și modul în care procedează de obicei în lucrările lor promotorii curentului.

Înainte de a trece la prezentarea propriu-zisă a poziției acestora să notăm că principalul exponent al curentului este Amitai Etzioni; că cea mai reprezentativă lucrare pentru curent este *The Moral Dimension - Toward a New Economics* de același Etzioni; că alți promotori sunt A.Lutz și K.Lux; și că în zona europeană un nucleu important al acestor cercetări este centrul de pe lângă Universitatea din Bath condus de A.Lewis.

Individualismul metodologic - trăsătura centrală a paradigmei neoclasică - presupune asumarea unei viziuni specifice asupra acțiunii umane. Altfel spus, edificiul teoretic construit de neoclasică se bazează pe un mod particular de a vedea:

1. fixarea scopurilor acțiunii (motivația umană);
2. alegerea mijloacelor pentru realizarea acestor scopuri (raționalitatea);
3. entitățile ce iau decizii și acționează (actorii sociali).

Această viziune particulară asupra acțiunii este pusă în discuție de socio-economie, arătându-se că este lipsită de realism și că trebuie schimbată și sugerându-se în același timp că această schimbare ar duce la o reconstrucție radicală a științelor economice, reconstrucție ce ar avea rezultate benefice atât în planul realismului epistemologic, cât și în plan practic.

1. Motivația umană. Preferințele și mono- utilitatea

Teoreticienii neoclasică au expus în mod explicit, în câteva rânduri, poziția lor cu privire la natura și însemnătatea scopurilor umane. Această poziție poate fi rezumată prin a spune că știința economică nu se ocupă de studierea, formarea sau justificarea scopurilor. Discuțiile despre motivație sunt condensate la minimum în conceptele de **preferință și utilitate**. Aceste două concepte permit analizei economice să se desfășoare fără a fi nevoie de investigații în direcția genezei preferințelor și naturii utilității. Preferința este din acest punct de vedere un construct teoretic ce condensează toți factorii ce o determină. În analiză, se pleacă de la preferință ca dată, fără să se ia în discuție originea ei. Această poziție a fost numită de K.Boulding "doctrina imaculatei concepții a preferințelor". Altfel spus: acțiunea are loc ca urmare a unei preferințe, acțiunea are niște rezultate, acțiunea împreună cu rezultatele ei formează domeniul de cercetare al economiei, iar originea preferinței ce pune în mișcare acțiunea nu interesează.

Cam același lucru îl exprimă în contextul analizei economice și conceptul de utilitate. Oamenii sunt ființe ce acționează cu scop. Scopul lor este obținerea (pentru unii maximizarea) de utilitate. Analiza economică pornește de la asumarea acestei propoziții și se concentrează pe acțiunile și rezultatele acțiunilor ce caută să realizeze (maximizeze) utilitatea și lasă la o parte natura și originea utilității, ca sursă a acțiunii. Dintr-un anumit punct de vedere folosirea conceptului de utilitate (mai ales în sens restrâns de plăcere) este mai restrictivă pentru că el poate fi interpretat și ca o încercare de explicare a surselor preferinței. Pe de altă parte, conceptul de preferință este mai maleabil, el neexprimând vreo sugestie cu privire la originea sa. Cu alte cuvinte, sursa

preferințelor poate fi atât utilitatea ca plăcere, cât și morală sau orice altă valoare sau normă comunitară.

Indiferent însă de diferențele în modul care privesc aceste probleme, neoclasicii sunt de acord că sarcina lor este de a investiga acțiunea și rezultatele acțiunii ce decurg din asumarea preferințelor sau căutarea utilității și că neglijarea naturii și originii acestora din urmă nu are efecte distorsionante asupra investigațiilor lor.

Din punctul de vedere al socio-economiei, formularea în acești termeni a programului de cercetare a realității economice are la bază erori ce îl fac de neacceptat. Aceste erori se referă la:

a. poziția pe care o au preferințele în explicarea acțiunii umane;

b. natura surselor preferințelor umane și posibilitatea însumării lor sub conceptul de utilitate.

Adepții socio-economiei atrag atenția asupra faptului că: dacă scopul cercetării este acțiunea umană și rezultatele sale atunci natura și sursa preferințelor ce stau la originea acestor acțiuni nu sunt indiferente cercetării. Schimbările în structura acțiunii sunt determinate, pe de o parte, de schimbări în mediul instituțional normativ și natural, care dau limitele și constrângerile acțiunii și, pe de altă parte, de schimbări în preferințele actorului social. Există o relație strânsă între schimbările de preferințe și acțiunile actorului și consecințele acestor acțiuni. Prin urmare studiarea acestora din urmă cere cu necesitate o analiză a originii și naturii preferințelor. O preferință bazată pe o evaluare morală sau pe respectul normelor este radical diferită (atât în termeni de stare psihică, cât și în termeni de consecințe în planul acțiunii) de o preferință bazată pe un calcul de utilitate-plăcere.

Această observație este și baza argumentului împotriva tendinței neoclasice de a subsuma toate sursele evaluărilor și preferințelor sub conceptul de utilitate

(eventual concepută ca "utilitate X - abstractă"). Natura radical diferită a acestor surse cere ca analiza să aibă în vedere pluralitatea de acțiuni ce derivă din ele. Există acțiuni ce derivă dintr-un calcul cost-beneficiu și există acțiuni ce derivă din internalizarea valorilor și respectarea normelor. Diferența dintre ele ar fi aceea dintre: "lucrez pentru că sunt plătit, iar plata acoperă efortul" și "lucrez pentru că este bine (necesar) să o fac". A încerca să le forțezi pe ambele sub aceeași structură teoretică, pornind de la mono-utilitatea abstractă, este din punctul de vedere al socio-economiei o ștergere a unor distincții fundamentale pentru înțelegerea realității economice și blochează cercetările ulterioare.

Poziția propusă în loc susține teoretic afirmația că acțiunea umană este structurată diferit în funcție de natura motivației (sursa preferințelor). În acest sens se consideră că actorul social se află sub influența a cel puțin două seturi de surse ale preferinței: plăcerea și datoria față de respectarea normelor. Acești doi factori ce determină preferințele operează diferit în funcție de contextul cultural-istoric și în funcție de personalitatea actorului. Pentru a înțelege acțiunile indivizilor și a studia consecințele acestor acțiuni este necesar să înțelegem forțele ce modelează cele două tipuri de factori și relația reciprocă dintre aceștia.

Încercarea neoclastică de a subsuma ambele categorii de factori sub ideea de mono-utilitate a distras atenția de la realitatea că oamenii nu caută maximizarea plăcerii, ci realizarea unui echilibru între sporirea bunăstării și respectul față de norme. În alți termeni, constanta comportamentală pe care trebuie clădită teoria economică este echilibrarea și nu maximizarea.

Această presupuziție cu privire la comportamentul uman reprezintă o distanțare considerabilă de viziunea neoclastică și are, cel puțin teoretic, posibilități semnificative de a oferi bazele unei paradigme concurente.

2. Raționalitate și actul alegerii. Rolul afectelor și normelor

Teoria neoclasică privește actul alegerii ca fiind dominat de raționalitate. Indiferent de diferențele de interpretare ce apar de la autor la autor cu privire la ceea ce este "raționalitatea", neoclasicii au în general un model comun al "omului rațional" (numit câteodată și "homo economicus"). În acest model omul este întâi ființă rațională și apoi afectiv-normativă, cu alte cuvinte factorii logico-empirici (raționali) sunt dominanți. Tipul uman "ideal" este cel rațional. Esența umanității este raționalitatea: afectul și normele sunt factori a căror existență nu este negată (eventual necesari) dar care sunt priviți ca perturbatori și distorsionanți ai raționalității esențiale. Altfel spus, în relația dintre logico-empiric și normativ-afectiv accentul este situat pe raționalitate. De această atitudine se leagă o excludere a factorilor normativi-afectivi din analiza economică. Economia neoclasică nu ia în calcul nici alegeri și acțiuni dominate de factori normativi-afectivi și nici nu urmărește sistematic cum aceștia influențează acțiunea rațională.

Socio-economia pornește de la o viziune diametral opusă asupra locului raționalității în natura umană și ajunge la o cu totul altă atitudine față de încorporarea factorilor normativi-afectivi în analiza economică. În opoziție cu omul rațional al neoclasicilor, adepții socio-economiei susțin ideea "omului ca ființă normativ-afectivă". Afectivitatea și coexistența într-un spațiu comunitar ordonat prin reguli și norme sunt trăsăturile esențiale ale naturii umane. Cele mai importante baze ale alegerilor sunt normativ-afective. Departe de a maximiza permanent, oamenii fac cel mai adesea alegeri non- și sub-raționale din motive ce țin atât de criteriile normativ-afectiv pe care își fundamentează alegerile, cât și de

capacitățile intelectuale limitate pe care le au. Altfel zis, raționalitatea este excepția și nu non- sau sub-raționalitatea. Factorii normativi-afectivi creează contextul în care are loc acțiunea rațională și nu invers.

Văzută din această perspectivă, încercarea neoclasică de a construi teoria economică pornind de la ideea raționalității dominante este o eroare. Socio-economia recunoaște existența unor zone limitate în care considerentele logico-empirice (raționale) sunt dominante dar chiar și aceste zone sunt definite și apărate de factori normativi-afectivi. Zonele în care alegerea se face pornind de la criteriile logico-empirice se află la o extremă a unui continuum ce are la cealaltă extremă alegerea pur normativ-afectivă, cu excluderea tuturor factorilor logico-empirici. Pe acest continuum se disting trei zone:

1. o zonă în care alegerea are loc fără explorarea de alternative. Aici scopul este legat exclusiv de anumite mijloace, considerentele logico-empirice fiind excluse (exemple: acțiunile considerate ca având sacralitate intrinsecă sau ce au loc în arii privite ca sacre, tabu-ul etc.);

2. o zonă de mijloc în care alegerea este determinată de un amestec de factori normativ-afectivi și logico-empirici și în care, fără a se exclude explorarea de alternative, opțiunile cu privire la acestea sunt ierarhizate pe criterii diferite de cele logico-empirice. În această zonă factorii normativ-afectivi perturbă realizarea corectă a unor operații sau considerații logico-empirice;

3. o zonă care este definită de factorii normativ-afectivi ca fiind potrivită alegerii pe criterii logico-empirice. Aceasta este zona alegerii raționale propriu-zise, alegere ce este permisă și susținută de factori normativ-afectivi.

Se subliniază faptul că ariile de indiferență la factorii normativ-afectivi nu sunt normale, ci reprezintă excepții și că cele trei zone au mărimi diferite, cea mai îngustă

fiind zona de indiferență datorită faptului că există foarte puține cazuri în care toate opțiunile aflate în fața unui actor social au același statut normativ-afectiv.

Adepii socio-economiei consideră că studierea realității economice trebuie să aibă în vedere toate aceste determinații ale actului de alegere. Principala consecință a viziunii neoclasice asupra raționalității considerată ca stare naturală a fost pierderea din vedere a caracterului de resursă limitată a acesteia. Pentru a fi rațional este nevoie de efort depus împotriva tendinței normativ-afective dominante. Aceasta presupune o investiție prealabilă de resurse. Cu alte cuvinte raționalitatea trebuie tot timpul manufacturată și susținută. Odată constituită ea nu se auto-susține. Ea presupune investiții și costuri și la rândul lor acestea depind de existența unor resurse individuale și sociale disponibile pentru acest scop.

Neglijând rolul pe care îl au factorii normativ-afectivi în alegerea și acțiunea umană și ca urmare a acestei atitudini, nesensizând natura economică a problemei raționalității, teoria economică neoclasică este din punctul de vedere al adeptilor socio-economiei o încercare eșuată de a oferi o explicație a realității economice. Pentru aceștia din urmă, o nouă încercare de înțelegere a acesteia trebuie să aibă în vedere: studierea caracterului socio-cultural și istoric al factorilor ce determină raportul dintre normativ-afectiv și logico-empiric în alegerea și acțiunea umană; rolul normelor și afectelor în procesul deciziei; precum și problema raționalității văzută din perspectiva costurilor și investițiilor în crearea și susținerea ei.

3. Individualismul radical. Rolul societății și puterii

Individualismul este trăsătura metodologică centrală a teoriei neoclasice.

Punctul de vedere socio-economic asupra preferințelor și raționalității cere însă cu necesitate renunțarea la individualismul metodologic. Datorită faptului că preferințele sunt determinate social și că raționalitatea este în ultimă instanță circumscrisă și susținută cultural, analiza alegerii și acțiunii economice pornește nu de la individ, ci de la colectivitate. Astfel, locul cauzalității și centrul puterii de explicare este la nivel macro. Pentru socio-economie colectivitatea este ireductibilă la indivizii ce o compun, iar analiza structurii acesteia este cheia înțelegerii naturii și sensului acțiunilor individuale. În acest fel devin foarte importante modurile prin care colectivitatea influențează acțiunea individuală. Aceste moduri ar putea fi clasificate în: internalizarea de către individ a normelor și valorilor sociale, influența structurii sociale și a pozițiilor pe care actorii le ocupă în aceasta, sistemul de norme și reguli neinternalizate, ce constrâng indivizii în manieră "externă".

Ca urmare a recunoașterii acestui fapt teme ca: ierarhizarea, tipul de control, comunicarea între grupuri sau coordonarea acțiunilor comune - teme fără însemnătate pentru teoria neoclasică - devin teme importante ale analizei realității economice în varianta socio-economică.

Ruptura de individualismul metodologic permite socio-economiei o viziune diferită de cea neoclasică asupra pieței și competiției. Pentru economiștii neoclasici, piața este rezultatul natural al interacțiunilor umane și deși unii dintre ei recunosc posibilitatea ca piața să fie nu o categorie universală a interacțiunii umane, ci o construcție instituțională într-un context social specific, aceștia nu consideră necesar să facă explorări în această direcție. Pentru socio-economie însă, piața și corelatul ei, competiția, se află prinse într-un context social care le determină existența și structura. Pornind de la această idee, cercetările asupra pieței își deplasează accentul de la

problemele echilibrului, competiției pure și ale monopolului înspre relația pieței și a competiției cu capsula socială ce le cuprinde.

Competiția fiind privită ca o formă de conflict, devine deosebit de importantă problema structurilor sociale ce alcătuiesc contextul acțiunilor competitive și care pot menține conflictul în limite non-distructive. Contextul social este deci nu numai o precondiție a existenței pieței, ci și un factor de menținere a competiției în limite suportabile social. Din această cauză structura și funcționarea sistemului social devin elemente centrale ale analizei economice.

Promotorii socio-economiei subliniază că odată recunoscut acest lucru, analiza ortodoxă a structurii pieței capătă alte dimensiuni. Existența relației între factorul politic, ca element al contextului social, și acțiunea economică în cadrul pieței face ca analiza modului de distribuire a puterii intervenționiste să fie foarte semnificativă pentru analiza economică. În timp ce analiza neoclasică se limita la mijloace intra-economice de a câștiga monopolul, analiza socio-economică se extinde și asupra modului în care puterea politică este folosită pentru realizarea unor țeluri economice și modificarea structurii relațiilor intra-economice. Alături de tradiționala studiere a monopolului, oligopolului și a piețelor competitive, socio-economia aduce studierea diferitelor forme de distribuire a puterii politice: pluralismul, oligarhia sau hegemonia.

Prin urmare, din acest punct de vedere, o analiză profundă a pieței și a competiției economice nu cercetează oligopolul sau piața liberă în sine, ci oligopolul în condiții de pluralism, oligopolul în condiții de hegemonie, piața liberă în condiții de oligarhie etc. Neexistând o corelație naturală între formele de distribuire a puterii economice și a celei politice, există posibilitatea a numeroase combinații. Promotorii socio-economiei

consideră că urmărirea modului în care se realizează aceste combinații crește realismul analizelor economice și capacitatea lor de a oferi baze solide pentru politica economică.

Deși "paradigma socio-economică" este departe de a fi conturată clar, se pot face totuși câteva observații cu privire la natura și posibila ei evoluție.

În primul rând se remarcă faptul că în ciuda dorinței de ruptură radicală de teoria neoclasică, socio-economia continuă să fie legată de aceasta, ea fiind constituită în cea mai mare măsură pornind de la critici aduse postulatelor sau presupuzițiilor neoclasiche. Ca urmare a acestui fapt, problema acțiunii rămâne centrală în socio-economie. Cel puțin așa cum reiese din lucrările de până acum ale promotorilor ei, ea tinde să se contureze ca o teorie a acțiunii și nu ca o teorie a structurii. Impresia noastră este că acest lucru are loc, într-un anume sens, împotriva intenției autorilor care (mai mult sau mai puțin conștient) ar dori transformarea teoriei economice dintr-o teorie a acțiunii într-o teorie a structurii. Datorită însă modului în care își încep demersul (critica teoriei neoclasiche) rămân cantonați într-un spațiu în care presupuzițiile celor două tipuri de teorii se amestecă, blocând posibilitatea de dezvoltare teoretică ulterioară.

În plan metodologic, blocajul se concretizează în tensiunea ce apare între individualismul metodologic și holism. Socio-economia - cel puțin așa cum apare ea în acest moment - suprapune în mod neclar aceste două tipuri de demersuri, declarațiile anti-individualiste fiind constant contrazise de preocuparea pentru acțiunea individuală.

O altă observație importantă se referă la natura criticilor aduse teoriei neoclasiche. Practic această critică se face folosind orice teorie, ipoteză sau interpretare a unui corp de date empirice ce poate sluji acestui scop fără a ține cont de faptul că de cele mai multe ori aceste teorii, ipoteze și interpretări sunt reciproc inconsistente. Această lipsă de unitate este un alt factor ce

SOCIO-ECONOMIA: O ALTERNATIVĂ...

face ca trecerea de la critică la analiză și construcție teoretică să fie îngreunată.

Socio-economia ar putea fi imaginată ca o direcție de cercetare a realității economice foarte interesantă și productivă. Deocamdată însă nu avem exemple substanțiale de ceea ce ar fi analiza și rezolvarea din perspectivă socio-economică a unor probleme tradiționale ale cercetărilor de economie. Acest lucru poate fi pus, mai înainte de toate, pe seama faptului că preocupările pentru acest tip de demers

sunt foarte recente, dar nu trebuie totuși neglijate mai sus-menționatele probleme teoretice și metodologice, probleme inerente acestui punct de vedere. În consecință, considerăm că evoluția socio-economiei, ca o paradigmă alternativă la teoria economică neoclasică, depinde într-o bună măsură de clarificarea poziției ocupate în cadrul său de individualismul și holismul metodologic și de rezolvarea problemelor și contradicțiilor create de eclectismul pe care își susține ruptura de paradigma neoclasică.

Note și bibliografie

Bell, D. și Kristol, I. - **The Crisis in Economic Theory**, Basic Books, New York, 1981.

Dave, A. - **Theories of Social Action in A History of Sociological Analysis**, ed. Bottomore and Nisbet, Heinemann, London, 1978.

Etzioni, A. - **The Moral Dimension: Toward a New Economics**, Free Press, New York, 1988.

Miller, A. și Mair, D. - **An Introduction to Comparative Schools of Thought in Economics**, Edward Elgar, Vermont, 1991.